

VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS GANYTOJINIO LAIŠKO APIE LIAUDIES MOKYKLAS PROJEKTAS IR JO KRITIKA

Parengė Algimantas Katilius

Lietuvos istorijos instituto rankraštyne yra saugomi mikrofilmai, instituto darbuotojų parvežti iš įvairių archyvų. Tvarkant šią istorinę medžiagą viename mikrofilme pavyko aptikti čia skelbiamus dokumentus. Tai Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus 1866 m. ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas projektas ir Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus Nikolajaus Novikovo 1866 m. kovo 16 d. atsiliepiamas apie šį projektą. Bet iš pradžių reikia paaiškinti, kaip ir iš kur šie dokumentai pateko į Lietuvos istorijos institutą.

Lietuvos istorijos instituto rankraštyno mikrofilmų inventorinėje knygoje (Nr. 140/7) pažymėta, kad mikrofilmas gautas 1963 m. kovo mėn. ir bendrais žodžiais apibūdinta, kad tai dokumentai apie Kauno gubernijos valdymą. Tačiau atidžiau patyrinėjus nustatyta, kad mikrofilme užfiksuotų archyvinių dokumentų turinys labai įvairus. Čia daug medžiagos apie 1863–1864 m. sukilimą (pvz., kun. Antano Mackevičiaus tardymo protokolas ir kaltinamoji medžiaga). Keletas dokumentų apie valstiečių žemėvaldos sutvarkymą, politinę padėtį Kauno gubernijoje, liaudies mokyklas, kunigų areštą Panevėžyje (1866 m.). Mikrofilmuota dokumentų ir apie vysk. Motiejaus Valančiaus veiklą 1865 ir 1866 metais (dėl Sutvirtinimo sakramento teikimo, našlaičių prieglaudos aplankymo). Be to, mikrofilme yra užfiksuota XV a. pabaigos–XVIII a. dokumentų.

Tiksliai nenurodyta, iš kur parvežti mikrofilmuoti dokumentai (santrumpa rusų kalba: ЛОИИ). Išeitų, kad dokumentų originalai saugomi Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) skyriaus archyve. Neaišku, kas tuos dokumentus surado ir užsakė mikrofilmą. Pasak profesoriaus Vytauto Merkio, tai greičiausiai padarė tuometinė Istorijos instituto mokslinė sekretorė Mageliona Zarauskaitė.

Kodėl skelbiame šį vyskupo M. Valančiaus ganytojinį laišką? Pirmiausia dėl to, kad šis dokumentas parodo Žemaičių vyskupą kaip įgudusį taktikos meistrą sunkioje politinėje situacijoje, kuri susidarė Žemaičių vyskupijoje numalšinus 1863–1864 m. sukilimą. Ir pratęsia diskusiją, kuri vyko konfe-

rencijoje „Vyskupas Motiejus Valančius ir jo epocha“. Antrasis stimulus – tai noras papildyti neseniai pasirodžiusias vysk. M.Valančiaus ganytojinį laiškų publikacijas¹.

Vyskupo M.Valančiaus ganytojinio laiško projekte ir N.Novikovo to projekto kritikoje daugiausia dėmesio skiriama liaudies mokykloms, bet į kontekstą įsipina ir kitos problemos (žmonių vykimas į Kauną gauti Sutvirtinimo sakramento, bažnyčių uždarinėjimas, draudimas statyti kryžius). Švietimo klausimais vysk. M.Valančius ypač rūpinosi. Antai vos tapęs Žemaičių vyskupu reikalauja, kad klebonai savo parapijose steigtų ir tinkamai prižiūrėtų parapines mokyklas². Vėliau, 1863 m. pabaigoje ar 1864 m. pradžioje, vysk. M.Valančius Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui įteikė tris projektus, susijusius su švietimo problemomis. Pirmajame projekte kalbama apie mažosios seminarijos steigimą Varniuose, antrasis pavadintas „Kauno gubernijos mokyklų, klebonų steigiamų prie bažnyčių, projektas“. Trečiasis kaip tik skirtas tikybos dėstymui valdiškose pradžios mokyklose, oficialiai vadintose liaudies mokyklomis³. Daug duomenų apie vysk. M.Valančiaus pastangas daryti įtaką tikybos dėstymui mokyklose savo monografijoje pateikia V.Merkys. Jis rašo: „Religinis liaudies švietimas Valančiui buvo neatsiejamas nuo gimtosios kalbos, su kuria, beje, buvo galima pasiekti geriausių sielovados rezultatų. Lietuvių liaudį, viešajame religiniame gyvenime besinaudojančią savąja kalba, vyskupas traktavo kaip reikšmingiausią katalikų bendruomenės subjektą“⁴. Dėl tikybos dėstymo vyskupas duodavo parapijų kunigams net atitinkamas instrukcijas (plg. raštą Kavarsko klebonui Aleksandru Jacevičiui)⁵. Tad publikuojamą ganytojinio laiško projektą reikia laikyti vysk. M.Valančiaus svarbiausiu visų šių pastangų įrodymu.

Kita vertus, Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus N.Novikovo pateikta kritika taip pat patvirtina, jog šiame laiške išsakytos mintys gali nepageidaujamai paveikti tikinčiuosius, – valdžios atstovai tikėjosi visai kitokio turinio rašto ir kitokio poveikio. Toliau nenagrinėsime N.Novikovo rašte išdėstytų teiginių, tik priminsime, kad raštas adresuotas Kauno gubernatoriui Nikolajui Michailovičiui Muravjovui. Rašte minimas Aleksejus Storoženka vadovavo Vilniaus generalgubernatoriaus Konstantino fon Kaufmano Vilniuje sudarytai revizijos komisijai Šiaurės vakarų krašto Romos katalikų dvasininkijos reikalams.

¹ M. Valančius, Ganytojiški laiškai. Parengė V.Merkys, B.Vanagienė, Vilnius, 2000, 215 p.; I.Šenavičienė, Nežinomas Motiejaus Valančiaus ganytojiškas laiškas, *Istorija*, t. 48, p.39–40.

² V. Merkys, Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999, p. 287–299.

³ A. Kulakauskas, Kova už valstiečių sielas, Kaunas, 2000, p.117–127.

⁴ V. Merkys, Motiejus Valančius., p. 675.

⁵ J. Boruta, Vyskupo M.Valančiaus nurodymai Kavarsko klebonui Aleksandru Jacevičiui dėl tikybos dėstymo lietuvių kalba, *LKMA Metraštinis*, Vilnius, 2001, t. 18, p. 509–510.

Publikuojame vysk. M.Valančiaus ganytojinio laiško projekto kopiją iš mikrofilmo ir jo vertimą į lietuvių kalbą. N.Novikovo rašto spausdiname tik vertimą į lietuvių kalbą. Vertė Irena Katilienė.

[Vyskupo M.Valančiaus ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas
projektas]

Аль

*Божиею и Апостольскою Престола
милостию Епископъ Самогитскій.*

*Всѣмъ въспитанъ моеи католикашъ
Благословеніе посылано.*

*До сѣхъ поръ любезные оубы мои не ме
лали Вамъ отдаватьъ дѣтей своихъ
въ новооткрытые училища, въ кото
рыхъ не католическаго исповѣданія
лица обучаютъ по русски и литовски
русскими буквами. По этому единствен
но не смелъ нѣо завсегда вѣлелъ,
чтобы въ этия училища не парали
принимать дѣтей Вашихъ кроста
вѣленію втора отцовъ ихъ, а принимати
удной. теперь же когда высше
Гравиданское начальство не однокражу
уверило мене, что никогда не допус
титъ дабы дѣтей Вашихъ на
ставники училища или кто либо*

другой преобладающей в православную
всех, но и все книги противные ка-
толическому исповеданию, разося-
ные в Училища отнимутъ, а другие
Вашимъ дадутъ читать книги не
противные въ отношеии всьихъ
писаные и безъ дозволеня Ксеноза
Молитвы съ характеристикой обучатъ
дтей на Мануидакскихъ и Каледскихъ
диалектахъ, дтей не погонятъ
въ Церкви не Католическаго испо-
вданя, да не будутъ раздавать като-
ликаль крестиковъ, образовъ и медали-
никовъ не Католической всьихъ. Вотъ
время добрые свои обычи когда это
все исполненныи увидите, не по-
сайтесь дтей своихъ отдавать въ
народные училища, не оидаетъ того
чтобы все какъ оо сичъ поръ, на кае-
ство заставляемо вестидтей въ училища

Мнѣ подѣ покровителемъ своимъ Русская
Государя, почти всякій день случается
Вамъ вести разговоръ съ Начальствомъ,
Нижними Чинами и Императоромъ
да какъ въ Рельскихъ Управленіяхъ
повсюду дѣлаются шлетелъ поруче
ски, следовательно Вамъ навѣрно
узнать въ чемъ заключается дѣло,
равно все распоряженія Государя
и Начальства, пришеляютъ къ Вамъ
на Русскомъ языкѣ, который нужно
Вамъ узнать очень приказывающа.
По этому видите необходимость
свою учить Русскій языкъ, за что
сами не владѣть оубишь поста
райтесь, чтобъ видѣти Ваши изу
чашеб, а языкъ польскаго языка обой
дется. Наконецъ высшее Началь
ство лишь разсказывало, что оно

ни подь какими предлогами не будут
преследовать ни кого изъ католи-
ческаго исповѣданія, въ парижѣ ни
одного Католическаго Костела не
упразднить, кресты вездѣ ставить
не воспретятъ. Въ днѣ св. Марка
и св. Троицы востанія въ кресты ходить
не будетъ никто препятствовать
иже самого иже священниковъ
иже не будетъ стѣснять, да и
еще ирѣкаетъ немцами теперь и
еще. Отъ днѣ Жандармовъ, начнеть
наши владѣть челоуколюбиемъ
а потому дѣлать свои на начальству
не ропщайте. Испытанные до
сихъ поръ притесненія, иже не
быть нуливыми быти для возно-
шанія насъ. Августиний
Государь забываетъ преступленія

наши почнутъ любить какъ отца,
дочери свои, того только хо-
четъ отъ насъ, чтобы будучи
Католиками, были вѣрны
преданными во Величество,
Однакожь не въ Ваши однихъ
наша моя отзывалась, но
и Всея Ксеноды пригласила
свяною вѣрности действовать,
чтобы наша страна совер-
шенно успокоилась, чтобы
пословили ивырусить какъ
людей подь одними Государей
вибузить, только иначе в
ружизнь, чтобы скорее это
докажи на дѣлѣ, чтобы ско-
рее утѣшились обличеніемъ
котораго давно ожидали. Благо-
словеніе Господне пусть будетъ
съ Вами навсегда и минь...

Vertimas iš rusų k.

Mes, Dievo ir Apaštalų Sosto malone Žemaičių vyskupas, visiems mano vyskupijos katalikams siunčiame palaiminimą.

Iki šiol, mylimos mano avys, nepageidavau, kad Jūs atiduotumėte savus vaikus į naujai atidarytas mokyklas, kuriose nekatalikų tikėjimo asmenys moko rusiškai ir lietuviškai rusiškais raidėmis. Dėl to tik nenorėjau arba nuolat baiminausi, kad šiose mokyklose nepradėtų Jūsų vaikų versti palikti jų tėvų tikėjimo ir priimti svetimo. O dabar aukščiausioji civilinė valdžia nesyk mane patikino, kad niekada neleisią, jog Jūsų vaikus mokyklų mokytojai ar kas nors kitas verstų į stačiatikių tikėjimą, ir visas knygas, prieštaraujančias katalikų tikėjimui, išsiuntinėtą į mokyklas, atimsią, o Jūsų vaikams duosią skaityti knygas, neprieštaraujančias tikėjimui, ir leisią kunigams mokyti vaikus maldų ir katekizmo žemaičių ir lenkų dialektais, vaikų nevarysią į nekatalikiško tikėjimo cerkvę bei nedalysią katalikams nekatalikiškų kryželių, paveikslėlių bei medalėlių. Tuomet, gerosios mano avys, kai visa tai pamatysite išsipildžius, nesibaiminkite savo vaikų atiduoti į liaudies mokyklas, nesitikėdami, kad Jus, kaip iki šiol, vyriausybė verstų vesti vaikus į mokyklas. Gyvenant Rusijos Valdovo globoje beveik kasdien Jums tenka bendrauti su vyresnybe – žemesniaisiais pareigūnais ir raštininkais, nes valsčių raštinėse visais reikalais rašoma rusų kalba, tikriausiai Jūs norėtumėte žinoti, apie ką ten kalbama, taip pat ir visi Valdovo bei vyriausybės įsakymai atsiunčiami Jums rusų kalba, o juos Jūs privalote ypač išmanyti, kas įsakoma. Todėl suprantate, kad būtina mokėti rusiškai, tad, patys jos nemokėdami, pasistenkite, kad Jūsų vaikai mokytųsi, o be lenkų kalbos išsiversite. Pagaliau aukščiausioji valdžia man sakė, kad jie nė kokia dingstimi nepersekiosią nė vieno katalikų tikėjimo asmens, o vyskupijoje neuždarysą nė vienos katalikų bažnyčios, nedrausią visur statyti kryžių. Šv. Morkaus ir Dievo Kūno dienomis bažnytinėms procesijoms niekas netrukdysiąs, o manęs paties nevaržysią labiau už mano dvasininkus. Duos dar jų daugiau negu dabar esama. Atitraukus žandarų, pradės tarp mūsų vyrauti artimo meilė, o dėl to, mano vaikai, prieš vyresnybę neniurnėkite. Iki šiol patirti suvaržymai galbūt buvo reikalingi, kad mums būtų atlyginta. Šviesiausiasis valdovas, pamiršęs mūsų nusikaltimus, pradės mylėti kaip tėvas savo vaikus, nori iš mūsų, kad, būdami katalikai, sykiu būtume ištikimi Jo Didenybei.

Betgi ne tik į Jus vienus kreipiuosi, manoji kaimene, bet ir Jus, kunigai, kviečiu su manimi drauge veikti, kad mūsų šalis visiškai nurimtų, kad mes pamiltume rusus kaip žmones, gyvenančius vieno Valdovo valdžioje, tik išpažįstančius kitą tikėjimą, kuo greičiau tai įrodysime iš tikrųjų, tuo greičiau džiaugsimės palaima, kurios seniai laukiame. Te visada Jus lydi Viešpaties palaima. Amen.

**[Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus
N. Novikovo atsiliepimas]**

Jūsų Šviesybe, grafe Nikolajau Michailovičiau,

Jūsų Šviesybė leido man išdėstyti popieriuje mano asmeninį požiūrį į projektą ganytojinio laiško tikintiesiems, kuri (neįsk. inicialai: D.O.O.) Storoženkos siūlymu parašė ir jam perdavė Žemaičių vyskupas Volončevskis, iš anksto išreiškęs sutikimą dėl visų pakeitimų, kuriuos pats Aleksejus Petrovičius pripažįsta esant reikalingus padaryti tekste.

Atgal siūsdamas šio ganytojinio laiško kopiją, leidžiu sau aptarti pirmiausia formą, antra, turinį ir, trečia, tą reikšmę, kurios derėtų iš jo laukti.

Kviesdamas vyskupą Volončevskį įpareigoti jam pavaldžius kunigus pasinaudoti visa jų ganytojiškos įtakos galia, kad sunaikintų dirbtinai kilusį neigiamą žmonių nusistatymą prieš liaudies mokyklas, kaip stačiatikybės daigyną katalikiškoje dirvoje ir per tai prisidedančias prie rusų kalbos plitimo Žemaitijoje ir Lietuvoje, A.P.Storoženka negalėjo nieko kito turėti galvoje, kaip paprastą ir net privalomą vyskupo ruožtu cirkuliarą, skirtą dekanams ir parapijų klebonams. Tačiau vyskupas Volončevskis cirkuliarui, skirtam kunigams, pripažino tinkamesnę ganytojinio laiško liaudžiai formą. Nesiplėsdamas dėl jo teisės rinktis tokią formą, negaliu nepasakyti, kad visų vyriausybei priešiškų partijų lūpose jį bus lengva iškreipti, kenkiant kiekvienai vyriausybės įtakai, o visų blogiausia – suteiks žmonėms, jau be to išmuštiems iš vėžių, neteisingą vyskupo valdžios sampratą, kaip ji apibrėžta Konkordate, Įst[atymų] sąv[ado] XI t[ome] ir dar iki tol visuose ankstesniuose dokumentuose, kuriuose buvo apibrėžiama Romos katalikų vieta Rusijoje ir Lenkijos Karalystėje. Romos katalikų vyskupas tarnauja vyskupu Rusijoje, teikiančioje pirmenybę meilei ne Apaštalų, t.y. Romos, bet Rusijos imperatoriaus sostui. Liaudis, iki šiol pernelyg spontaniška, supras Romos sosto epitetą tiesiogine pažodine prasme, o toks supratimas nevysiškai atitiks oficialią. Su forma reikėtų sieti ir rašto raiškos būdą. Ganytojo kreipimasis į literatūrinės avis, paimtas iš pamokslų, nedera oficialiam administracinio pobūdžio dokumentui.

Jeigu rašto turinys būtų padiktotas ne vyresnybės nurodymu, bet jam pačiam uoliai prisidedant prie rusų mokyklų veiklos klestėjimo, tai ir tuomet toks vyskupo kalbos su liaudimi tonas tarnautų ne reikalui, bet aukštintų asmeninę vyskupo svarbą, kuri ir taip jau labai perdėta, bet kitomis formomis, be abejo, būtų ir kitas turinys, t.y. nuolaidus, toks, kokį nurodė Storoženka. Laiške skaitome ką kita:

1. Vyskupas pradeda nuo to, kad „iki šiol <...> nepageidavo atiduoti vaikų <...> į naujai atidarytas mokyklas dėl to, kad visuomet baiminosi, jog tose mokyklose nepradėtų versti <...> vaikų palikti tėvų tikėjimo“. Vyriaus-

sybė nė karto ir niekuo nepareiskė panašių tikslų, o mokytojai ir mokyklos tam nedavė nė menkiausio preteksto, tad šia sušvelninta forma paties vyskupo ruožtu savanoriškai pripažįstama veikla prieš mokyklas ir išreiškiamas paprasčiausias susirūpinimas dėl savęs, negana to, ne vyriausybės, bet liaudies akyse. Kad ir kiek ginčijantis dėl to, jog priešiška veikla pakankamai įrodė vyriausybei, vyskupas tik pusiau išsako savo mintį, kad liaudis neįtartų jo prieštaraujant pačiam sau. Antai Salantų valsčiaus (Telšių apskrityje) valstiečiai įteikė taikos tarpininkui ponui Bezsonovui skundą dėl to, kad rusas mokytojas, greitai pramokęs vietinės tarmės, „moko vaikus žemaitiškai, o ne rusiškai“, t.y. vartoja žemaitiškus žodžius, aiškindamas vaikams nesuprantamus rusiškus žodžius, tad atrodo, kad vyskupas iš pat pradžių stengėsi mokyklų reikalus nukreipti prieš vyriausybės valią ir liaudies norą. Kodėl reikia priminti, kai derėtų seniai apie tai pamiršti?

2. Toliau yra nuoroda į vyriausybės garantiją dėl nepageidaujamos propagandos ir nepagrįsta žinia apie antikatalikiškų knygų siuntinėjimą. Visa tai nė kiek nesusilpnina ganytojinio laiško skaitymo tarp eilučių manieros. Vyriausybė niekada savęs nekompromitavo neteisėtais įsakymais ir neįsipareigojo jokiais garantijomis vyskupui, nesivadovauja jokiais svetimais liaudies naudai tikslais. Kalbant apie kaltinimą dėl antikatalikiškų knygų siuntinėjimo, tai kiekvienas tėvas juo patikės tik pirmiau pasiteiravęs sūnaus, ar jam į rankas pakliūvančios tokios knygos. Rusų kalbos mokytojai tokioje aplinkoje, kur retas vaikas šiek tiek supranta rusiškai, pernelyg užimti, kad, be darbo, už kurį atsako kiekvienai artimiausiai valdžiai, dar galvotų apie kokius nors pašalinius tikslus.

3. Iškart po knygų vyskupas primena apie maldų ir katechezės mokymą „žemaičių ir lietuvių* dialektais“, kuris uždedamas kunigų pareigai ir atsakomybei. Priminti apie dialektus galbūt reikėjo dėl to, kad būtų galima atkakliai teigti rusų kalbos nenaudingumą. „Kam mums rusų kalba, – sakė valstietis toje pačioje Telšių apskrityje, – jeigu melstis yra žemaitiškų ir lenkiškų knygų“. Anksčiau pateiktame Salantų valsčiaus skunde pripažįstamas rusų kalbos būtinumas, o šioje pastaboje, deja, girdimas lenkybės suplakimas su katalikybe.

O ar leistinas sveikam protui toks suplakimas? Priminimas apie dialektus atrodo ypač netinkamas po to, kai Jūsų Šviesybė ir A.P.Storoženka teikėtės patenkinti mano pareikštą pageidavimą, kad mokyklų sąrašė pats vyskupas pažymėtų tas, kuriose reikia mokyti Dievo žodžio (tikybos) žemaitiškai. Tuomet Jūsų Šviesybė išreiškė sutikimą p. Storoženkos siūlymui, kad tose mokyklose, kur anksčiau buvo mokoma lenkiškai ir kur rusų kal-

* Taip originalo tekste.

ba, kaip giminiška lenkų kalbai, visiškai suprantama, būtinai Dievo žodis būtų mokomas rusiškai.

4. Tarp vyriausybės garantijų vyskupas pateikia ir tokių: katalikų tikėjimo vaikų nevarys į cerkvę ir nedalys katalikams nekatalikiško tikėjimo kryželių, paveikslėlių bei medalėlių! Jeigu sakydamas frazę „varys į cerkvę“ vyskupas turi omenyje pagrįstą reikalavimą, kad gimnazijos ir progimnazijos mokiniai lankytųsi stačiatikių šventyklose per caro rūmų šventes, pareikšdami sveikinimus asmeniui, atstovaujančiam aukščiausiai valdžiai mieste, tai jis akcentuoja visoms valstybėms bendrą neatšaukiamą įstatymą, kuris įpareigoja išreikšti pavaldinystę, ištikimybę. Tačiau nesugebu paaiškinti užuominos apie kryželius, paveikslėlius ir medalėlius, nes vyriausybė jų nesiuntinėja, o mokytojai neturi nei už ką, nei kur jų pirkti.

5. Tarsi reikšdamas nepasitikėjimą garantijomis, kurios esą duotos vyriausybės, vyskupas priduria: „Tuomet <...> kai visa tai pamatysite išsipildžius, nesibaiminkite savo vaikų atiduoti į liaudies mokyklas, nesitikėdami to, kad jus, kaip iki šiol, vyriausybė verstų vesti vaikus į mokyklas“.

Taigi pirmoji ganytojinio laiško dalis baigiama beveik taip, kaip ir prasidėjo. Pradžioje pripažįstamas pasipriešinimas, pabaigoje aiškiai apibrėžtas terminas, kada pasipriešinimas turi liautis. Vadinasi, visa tai, kas išdėstyta kaip vyriausybės garantijos, tėra tik priemonė išvardyti vyriausybei ir liaudžiai tas sąlygas, kurias įvykdžius, vyskupo nuomone, gali būti nutraukti pasipriešinimai. Reikalaujama vykdyti priesaiką ir įsipareigojimus, pateikiama sutartis su vyriausybe ir liaudimi. Maža to, dar reikia šalia žodžio „vyriausybė“ parašyti žodį „verstų“.

6. Toliau yra kelios frazės apie tai, kodėl reikalinga rusų kalba ir tik penki žodžiai apie tai, kodėl nereikia lenkų kalbos. Jų prasmė tokia: Rusijos Valdovo globoje išsiversime be lenkų kalbos.

7. Paskui rašoma apie naujus aukščiausiosios vadovybės įsipareigojimus vyskupui. Pirmoje ganytojinio laiško šio sakinio dalyje kalbama apie tai, kuo aukščiausioji vadovybė nesyk [neįskaitomas žodis] tikino, o antroje – apie ką galiausiai aukščiausioji vadovybė pasakojo. Juodraščio tekstas toks, kad pagaliau iš viso to aiškiai galima suvokti vyskupo reikalavimą, jog visi tie potvarkiai, kurie pastaruoju metu išleisti ir pagal nuogirdas turi būti įsakyti, pono vyriausiojo krašto viršininko turi būti atšaukti. Vardyti juos liaudžiai reikėtų nebent dėl to, kad liaudis būtų pamokyta, jog jei ir nereikalaujama jų atšaukti, tai bent turėtų priešintis jiems taip, kaip ir mokykloms. „Atitraukus žandarų pradės tarp mūsų vyrauti artimo meilė“ – šią frazę pagal visas chrijos⁶ taisykles galima sulyginti su tuo, kas pasakyta pirmoje ganytojinio laiško dalyje apie žodžių „vadovybė“, „verstų“ sugretinimą.

⁶ Chrija – retorikoje kalba skirtąja tema.

Chrija išskyla savaime, jeigu įdėmiau įsigilinsime į abiejų ganytojinio laiško dalių minčių dėstymą. Loginio gretinimo vietos, kurios dabar nurodytos, skiriasi nebent tuo, kad antroje dalyje frazė apie žandarus ir užuomina į nehumaniškumą tam tikra prasme pridengta greta esančios frazės: „o dėl to, mano vaikai, prieš vyresnybę neniurnėkite“.

8. Taigi abi ganytojinio laiško dalys pagal tas pačias chrijos taisykles apibendrinamos baigiamuoju žodžiu. Šiame žodyje iš pradžių Jo Didenybės vardu žadama, kad Šviesiausiasis Valdovas „[neįskaitomas žodis] pradės mylėti“, tarsi kada nors būtų liovusis meilė geraširdiškiausio iš monarchų. Po to kunigai kviečiami „veikti, kad mūsų šalis visiškai nurimtų, kad mes pamiltume rusus, kaip žmones, gyvenančius vieno valdovo valdžioje“ ir pan. Šiame baigiamajame žodyje susitelkusi tokia daugybė rašybos klaidų, kad prasmė galėtų būti pateisinta tik absoliučiu rusų kalbos nemokėjimu. Įstatymų sąvade yra kuo tiksliausias visų reikiamų sąvokų apibrėžimas apie visų ištikimų valdinių santykius su valdovu.

Taigi aštuoniuose pateiktuose punktuose surinkta prieštaravimų daugiau negu visame ganytojiniame laiške yra ilgų pasikartojančių siūlymų.

Po visų pastebėjimų neverta kalbėti apie reikšmę, kokią galėtų turėti vyskupo ganytojinis laiškas liaudžiai, ne veltui juk vyskupas atkakliai ragino A.P.Storoženką keisti ne tik redakciją, bet ir visą tekstą. Belieka pakalbėti apie vyskupo cirkuliarą kunigams. Būtent čia ir slypi pagrindinis mano rašto tikslas. Cirkuliarai gali būti [pasiūlyti] išsiuntinėti ir be nurodymo, pono krašto vyriausiojo viršininko vardu. Vadovybės įsakymas turi būti įvykdytas neatidėliojant ir, be to, paraidžiui. Jūsų Šviesybė turite ne vieną tikrą įrodymą, kad vyskupas sulig pirmu Jūsų žodžiu pasirengęs pateikti cirkuliarą Jūsų nuožiūrai ir šiuom nevykdo Jūsų valios pažodžiui, kaip nesyk man yra sakęs, dėl rusų kalbos nemokėjimo. Taigi jeigu vyskupo, susikompromitavusio vyriausybės akyse, ne tik cirkuliaro turinys, prasmė ir net tonas kiekvieną akimirką priklauso nuo Jūsų leidimo, tai kaip gubernijos viršininkui Jūsų Šviesybei daugiau už mane žinoma, ar tokia yra dabar situacija, kad, vyskupui cirkuliarą [rašyti] būtų ypač svarbu ir būtina. Leidžiu sau tai paminėti tik dėl to, kad tasai cirkuliaras, kurį galima perdirbti į ganytojinį laišką, būtų skirtas liaudies švietimui. Jau iš nuolatinių mano siūlymų skirti lojalius kunigus tikybos mokytojais Jūsų Šviesybė teiksėtės pamatyti, kad, nepaisant sugalvoto prieš mokyklas „dirmavojimo“ praėjusių metų gale, jų skaičius ženkliai padidėjo nuo šių metų sausio 1-os iki kovo 1-os. Vyskupas Volončevskis ne sykį ir pasididžiudamas tvirtino Jūsų Šviesybei, kad anksčiau pas kunigus būdavo ne mažiau kaip 5 tūkst. mokinių. O pas mus per pusantrų metų iš 5017 mokinių yra daugiau kaip 400 mergaičių, ko niekada nebūdavo pas kunigus ir ko kunigai dėl savo pažiūrų negalėjo nesisaugoti. Pateikdamas šį skaičių neminiu dviejų gimna-

zijų, progimnazijos, apskričių mokyklų ir tų, kurios išlaikomos prie liuteronų ir kalvinistų bažnyčių. Pateikiu skaičių mokinių tik tų mokyklų, kurias lanko kaimo gyventojai, būtent parapijų ir liaudies mokyklų ir valstybinių valstiečių kaimo mokyklų. Jeigu įkandin „dirmavojimo“ mokslo metų pradžioje Jūsų Šviesybė teikėtės pripažinti, kad pakanka liaudies mokyklų tikslams vieno Jūsų cirkuliario ponų Taikos tarpininkų ir Revizijos komisijos narių vardu, jeigu ši viena priemonė prašoko lūkesčius, tai tokiomis aplinkybėmis kas gali paskatinti vyskupo cirkuliario būtinybę? Jeigu koks nors Romos katalikų vyskupas visuose žemės rutulio taškuose, kur egzistuoja katalikybė, vienaip ar kitaip neatsisakys, nepaisant švietimo tikslų, prijungti savo vardo prie liaudies švietimo veiklos, tai čionykštis vyskupas, kaip šeštasis ultraklerikalas, gali tikrai džiaugtis faktu, kad ne jo darbo, o tik jo vardo reikėjo liaudies švietimo tikslams. Savotiškas vyskupo Volončevskio požiūris į liaudies lavinimą, apskritai Jūsų Šviesybei tiek žinomas iš ankstesnių jo potvarkių, tėra raiškūs posakiai paskutiniame jo sumanyto ganytojinio laiško projekte. Pagal ankstesnius pavyzdžius Jūsų Šviesybė nesiteiksite paneigti tikėtinumo, kad klastingas projektas ganytojinio laiško netgi siūlo kokį nors cirkuliarą prie vyskupo laiško kopijos, o tai reikėtų pasinaudoti jo vardu ir neturėti jokių garantijų dėl to, kad šalia išeinančių [raštų] žurnalo nebus išsiuntinėtas kitas niekieno nepatvirtintas slaptas cirkuliaras. Tokie projektuojamų cirkuliarų vyskupo pataisymai tik suteiktų jam galimybių contracirkuliarams, o tie pataisyti cirkuliarai patarnautų tik vyskupo išaukštinimui, kenkiant reikalui, ir suteiktų jam sėkmės vilčių ir naujų intrigų nebaustinumo. Prie to, kas pasakyta, belieka pridurti, kad vyriausybė ir administracinė įtaka „dirmavojimo“ intrigoje stipriai atsiliepė vyskupo vardui, valiai ir sumanymams. Dėl ko gi dirbtinai aukštinti asmenį, įstatymiškai praradusį šią reikšmę? Ketinu be užuolankų, paryškindamas savo mintį, pridėti, kad kitoje sferoje tai tas pats, kaip p. Kirkoro, pašalinto iš „Виленьский вестник“ redakcijos, vėl pritraukti prie Vilniaus kokiais inteligentiškais darbais, kaip antai, pavesti jam leisti Romos katalikų maldaknyges žemaičių, lietuvių tarmėmis rusiškais raidėmis. Visus šiuos motyvus laikau pareiga pateikti Jūsų Šviesybės maloningam vertinimui.

Su didžiausia pagarba ir visiška ištikimybe turiu garbės būti
Jūsų Šviesybės nuolankiausias tarnas Novikovas

Nr. 39

Kaunas, 1866 m. kovo 16 d.

THE DRAFT PASTORAL LETTER OF BISHOP MOTIEJUS VALANČIUS
ON PEOPLE'S SCHOOLS AND ITS CRITICISM

Summary

The paper presents the texts of a draft pastoral letter by Bishop Motiejus Valančius written in 1866 dealing with the project for people's schools and of its criticism by Nikolai Novikov, an inspector of the Vilnius Educational District, which was presented to Kaunas Governor Nikolai Muravev. The published draft pastoral letter shows that Bishop Valančius was a skillful expert of tactics in the difficult political situation, which developed in the Žemaičiai diocese after the suppression of the uprising of 1863–1864. Bishop Valančius was well acquainted with education issues and paid great attention to them.